

The Possibility of Relativism and Moral Anarchy in Kierkegaard's Thought: A Study of MacIntyre's Critiques and Contemporary Responses

Asma Fanni Asl

Department of Philosophy, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Mahdi Akhavan

Department of Philosophy, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Extended Abstract

1. Introduction

The relationship between ethics and faith has long been a central concern in both moral philosophy and the philosophy of religion. Among modern thinkers, Søren Kierkegaard occupies a distinctive position due to his emphasis on individuality, subjective truth, and the existential nature of faith. In works such as *Either/Or* and *Fear and Trembling*, Kierkegaard portrays human existence as unfolding through three stages of life—the aesthetic, the ethical, and the religious—each representing a distinct mode of self-realization. The most controversial aspect of his ethical philosophy is the concept of the “teleological suspension of the ethical,” according to which an individual may, under exceptional circumstances, be required to suspend universal ethical norms in obedience to a divine command. Through the example of Abraham’s willingness to sacrifice Isaac,

* Corresponding Author: asmafanniasl.80@gmail.com

How to Cite: Fanni Asl, A., Akhavan, M. (2026). The Possibility of Relativism and Moral Anarchy in Kierkegaard's Thought: A Study of MacIntyre's Critiques and Contemporary Responses, *Hekmat va Falsafeh*, 22(85), 1-32. doi: 10.22054/wph.2026.89730.2358

Kierkegaard argues that faith can transcend the ethical without negating or abolishing it.

This position has generated extensive scholarly debate regarding the possibility of moral relativism and ethical anarchy. Alasdair MacIntyre, writing from an Aristotelian–Thomistic perspective, argues that Kierkegaard’s ethical theory lacks a rational foundation and ultimately reduces moral commitment to an act of subjective choice. According to MacIntyre, the transition from the aesthetic stage to the ethical stage is not grounded in rational justification but rather in an arbitrary “leap,” thereby undermining the universality and rational authority of ethical norms. Furthermore, he contends that the concept of the teleological suspension of the ethical risks legitimizing moral disorder by allowing individuals to justify their actions on the basis of private religious convictions. Against this background, the present study seeks to address the following central question: Does Kierkegaard’s concept of the teleological suspension of the ethical lead to moral relativism and ethical anarchy, as MacIntyre claims, or can it be understood as a deeper account of ethical responsibility grounded in faith?

2. Literature Review

The existing literature offers diverse interpretations of these criticisms. Some scholars endorse MacIntyre’s assessment and regard Kierkegaard as a representative of modern moral subjectivism. Others, including Anthony Rudd, John Davenport, and Bruce Kirmmse, contend that MacIntyre’s interpretation is overly reductive and fails to capture the existential, religious, and ethical complexity of Kierkegaard’s thought. These scholars argue that Kierkegaard’s conception of ethical choice embodies a distinctive form of practical rationality grounded in personal responsibility, narrative coherence, and authentic selfhood. Moreover, they maintain that the teleological suspension of the ethical should not be understood as a universal principle but rather as an exceptional and paradoxical experience shaped by faith, anxiety, suffering, and love. In light of these competing interpretations, the present study examines whether

Kierkegaard's ethical philosophy genuinely leads to moral relativism and ethical anarchy or whether such criticisms stem from an incomplete understanding of his conception of faith and ethical responsibility.

3. Methodology

The study adopts an analytical–descriptive methodology. First, it examines Kierkegaard's understanding of the relationship between ethics and faith, with particular attention to the concept of the teleological suspension of the ethical as developed in *Fear and Trembling*. Second, it analyzes MacIntyre's major criticisms of Kierkegaard, focusing on four central themes: the alleged irrationality of the transition to ethical life, the inconsistency between rational justification and ethical authority, the conservative character of Kierkegaardian ethics, and the danger of ethical anarchy resulting from the suspension of universal moral norms. Third, the study evaluates contemporary responses to these criticisms through a critical examination of relevant secondary literature. Finally, by returning to Kierkegaard's own texts, it seeks to determine whether his ethical and religious philosophy can be interpreted in a manner that avoids both relativism and ethical anarchy. The research relies primarily on textual analysis and comparative philosophical interpretation rather than empirical investigation.

4. Discussion

MacIntyre's critique is rooted in his broader rejection of modern moral philosophy. He argues that Kierkegaard's account of ethical commitment lacks an objective rational foundation and ultimately reduces moral choice to subjective preference. From this perspective, the transition from the aesthetic stage to the ethical stage constitutes an arbitrary decision rather than a rationally grounded transformation. Furthermore, the concept of the teleological suspension of the ethical appears to elevate individual religious conviction above universal moral norms, thereby undermining the possibility of shared moral reasoning and opening the door to moral relativism.

Contemporary interpretations, however, challenge this conclusion. Scholars such as Anthony Rudd and John Davenport contend that Kierkegaard's ethical thought embodies a distinctive form of existential rationality (Rudd, 2008; Davenport, 1995, 2000). Ethical commitment emerges not from abstract reasoning alone but from the individual's confrontation with despair, meaninglessness, and the need for personal coherence and self-realization. Consequently, the choice of an ethical way of life is neither arbitrary nor irrational. Ethical norms, in this view, are not products of subjective preference but are appropriated through a process of inward commitment, self-formation, and personal responsibility.

Likewise, the accusation of ethical anarchy overlooks the exceptional nature of the teleological suspension of the ethical. Kierkegaard does not advocate a general permission to violate moral norms. Instead, the Abrahamic experience is presented as a unique and paradoxical event that cannot be universalized or publicly justified. Genuine faith is accompanied by anxiety, suffering, humility, and love rather than certainty, self-assertion, or fanaticism. These existential conditions serve as safeguards against the misuse of religious authority. Consequently, Kierkegaard distinguishes the authentic "knight of faith" from those who merely invoke divine authority to justify unethical actions.

A close reading of Kierkegaard's writings further suggests that faith does not abolish ethics but rather deepens and transforms it. Ethical life remains an indispensable stage in the development of authentic selfhood. The religious sphere transcends the ethical only in rare and exceptional circumstances while preserving its significance within a broader relationship to the divine. Rather than promoting moral disorder, Kierkegaard seeks to expose the limitations of purely universal ethics and to emphasize the individual's responsibility before God.

5. Conclusion

This study has examined the claim that Kierkegaard's ethical philosophy leads to moral relativism and ethical anarchy. Through an analysis of MacIntyre's criticisms, contemporary interpretations, and Kierkegaard's own writings, it has demonstrated that such accusations largely rest upon an oversimplified interpretation of the concepts of faith, individuality, and the teleological suspension of the ethical. Kierkegaard's notion of suspension does not constitute a rejection of morality; rather, it represents an exceptional response arising from a unique relationship with the Absolute. Ethical commitment remains an essential dimension of authentic existence and is ultimately deepened and reinforced, rather than negated, by faith.

The findings of this study suggest that Kierkegaard's philosophy should not be interpreted as endorsing moral subjectivism or ethical anarchism. Instead, it offers a nuanced account of ethical life in which personal responsibility, existential commitment, and religious faith are profoundly interconnected. By emphasizing the inward appropriation of ethical values and the transformative significance of faith, Kierkegaard seeks to provide a deeper foundation for moral existence. Consequently, his philosophy should be understood not as a threat to ethics but as an effort to enrich and deepen its meaning within the broader context of human individuality and religious experience.

Keywords: Søren Kierkegaard, Alasdair MacIntyre, ethical anarchy, teleological suspension of the ethical, individuality, individual faith

امکان نسبی گرایی و آناشری اخلاقی در اندیشه کی‌یر کگور: بررسی انتقادات مک‌اینتایر و پاسخ‌های معاصر

گروه فلسفه، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

اسما فنی اصل *

گروه فلسفه، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مهدی اخوان

چکیده

این مقاله به بررسی یکی از انتقادات اساسی بر فلسفه اخلاق سورن کی‌یر کگور، یعنی اتهام «آناشری اخلاقی»، می‌پردازد. السدیر مک‌اینتایر بر اساس سنت ارسطویی و توماسی استدلال می‌کند که تأکید کی‌یر کگور بر «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» و اولویت ایمان فردی بر اخلاق عمومی، عقلانیت اخلاقی را تضعیف کرده و زمینه نسبی گرایی و توجیه خودسرانه اعمال غیراخلاقی را فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر با رویکرد تحلیلی-توصیفی، ابتدا نسبت اخلاق و ایمان و مفهوم «تعلیق» در اندیشه کی‌یر کگور را تبیین کرده و سپس چهار محور اصلی نقد مک‌اینتایر (غیرعقلانی بودن گذار به اخلاق، ناسازگاری درونی، محافظه کاری و پیامدهای آناشریک) را مورد بررسی قرار می‌دهد. با استناد به پاسخ‌های فیلسوفان معاصر و استدلال‌های درون‌متنی کی‌یر کگور، نشان داده می‌شود که این انتقادات عمدتاً مبتنی بر فهم ناقص آثار او هستند. یافته‌ها بیانگر آن است که «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» در فلسفه کی‌یر کگور یک قاعده عمومی نیست، بلکه تجربه‌ای استثنایی، پارادوکسیکال و مشروط به معیارهایی مانند «اضطراب»، «رنج تنهایی» و «عشق» است که مانع سوءاستفاده از آن می‌شود؛ بنابراین، اخلاق کی‌یر کگور، با وجود فردگرایی رادیکال، به آناشری نمی‌انجامد و در عوض، متعهد به بنیان‌گذاری اخلاقی اصیل و شورمندانه‌ای است که در آن فرد با مسئولیت شخصی ارزش‌ها را درونی می‌سازد.

امکان نسبی گرایی و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۷

کلیدواژه‌ها: سورن کی‌یرکگور، السدیر مک‌اینتایر، آنارشی اخلاقی، تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق، فردگرایی، ایمان شخصی.

مقدمه

اندیشه اخلاقی در سنت فلسفه غرب، به‌ویژه از دوران مدرن به بعد، همواره با پرسش‌های بنیادینی درباره منشأ الزام اخلاقی، رابطه فرد و کلیت و نسبت عقلانیت و ایمان همراه بوده است. یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های این چالش، فلسفه سورن کی‌یرکگور است که با تأکید بر «فردیت»، «اصالت» و «حقیقت انفسی»، کوشید تجربه زیسته انسان را مبنای فهم اخلاق و ایمان قرار دهد. کی‌یرکگور با طرح سه مرحله زیباشناختی، اخلاقی و ایمانی، نشان می‌دهد که مسیر معنا بخشی به زندگی از دل انتخابی فردی و آزادانه می‌گذرد و تحقق کامل آزادی در مرحله ایمان و در نسبت با امر مطلق آشکار می‌شود. یکی از مسائل بحث‌برانگیز در منظومه فکری او، نسبت اخلاق و ایمان و به‌ویژه مفهوم «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» است؛ مفهومی که در ترس‌ولرز و با تحلیل داستان ابراهیم به اوج می‌رسد. کی‌یرکگور در این چارچوب نشان می‌دهد که فرد مؤمن ممکن است در موقعیتی تراژیک میان تکلیف اخلاقی و فرمان الهی قرار گیرد و در مواجهه با امر مطلق، اخلاق را موقتاً معلق کند. این برداشت، سبب شده است که برخی متفکران، از جمله السدیر مک‌اینتایر، اندیشه کی‌یرکگور را به نسبی‌گرایی و امکان آنارشی اخلاقی متهم کنند. از نظر مک‌اینتایر، تأکید بر فردیت و اولویت ایمان شخصی، بنیان عقلانی و بین‌الذهانی اخلاق را متزلزل می‌سازد و راه را برای مشروعیت بخشی به کنش‌های دلبخواهی می‌گشاید. با این حال، فیلسوفان معاصر نشان داده‌اند که این تفسیر می‌تواند حاصل نوعی خوانش تقلیل‌گرایانه باشد. آنان بر عقلانیت عملی و وجودی کی‌یرکگور، تمایز میان شهسوار ایمان حقیقی و مدعی دروغین و نقش رنج، اضطراب و عشق در بازشناسی تجربه ایمانی تأکید کرده‌اند. بر همین اساس، هدف پژوهش حاضر تحلیل انتقادی نسبت اخلاق و ایمان در اندیشه کی‌یرکگور، بررسی مبانی نظری «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق»، ارزیابی انتقادات مک‌اینتایر و واکاوی پاسخ‌های فیلسوفان معاصر است تا به این پرسش پاسخ داده شود که آیا این

تعلیق به نسبی گرایی و آنارشی اخلاقی می‌انجامد یا می‌توان آن را در چارچوبی محدود، مشروع و معنادار فهم کرد.

پیشینه پژوهش

بررسی نسبت اخلاق و ایمان در اندیشه سورن کی‌یرکگور و پیامدهای مفهومی «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» در دهه‌های اخیر، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات فلسفه دین و فلسفه اخلاق داشته است. پژوهش‌های فارسی، از جمله مقاله محمدرضا جمیلی و احمد فاضلی با عنوان «تطور مفهوم اخلاق از منظر سورن کرکگور در مواجهه با سپهرهای زیست سه‌گانه» (۱۳۹۹)، تفسیر جامع‌تری از اخلاق در نزد کی‌یرکگور ارائه می‌دهند و نقش اخلاق را در ساحت ایمانی مورد تأکید قرار می‌دهند. در عرصه پژوهش‌های انگلیسی، رالف مکینری به بررسی «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» و جایگاه آن در دیالکتیک وجودی کی‌یرکگور پرداخته است. از سوی دیگر، السدیر مک‌اینتایر، با نقد اخلاق کی‌یرکگوری، آن را منتهی به نسبی گرایی و آنارشی اخلاقی می‌داند. واکنش‌های دفاعی به این نقد نیز توسط فیلسوفانی چون آنتونی راد و داوینپورت ارائه شده است که نشان می‌دهند تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق، زمینه‌ساز تعمیق مسئولیت‌پذیری فردی است و نه آنارشی اخلاقی. با وجود این پژوهش‌ها، پژوهش حاضر با رویکردی ترکیبی، متن اصلی آثار کی‌یرکگور، نقدهای مک‌اینتایر و پاسخ‌های معاصر را به‌طور همزمان مورد بررسی و تطبیق قرار می‌دهد تا تصویری جامع از نسبت ایمان، اخلاق و مسئولیت فردی ارائه دهد. به این ترتیب، مطالعه حاضر علاوه بر تحلیل نظری، پیامدهای مفهومی و عملی تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق را روشن‌تر می‌کند و امکان نسبی گرایی و آنارشی اخلاقی را از زاویه‌ای نقادانه و بازتاب‌دهنده دغدغه‌های معاصر بررسی می‌کند.

روش^۱

امکان نسبی‌گرایی و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۹

این مقاله با رویکرد تحلیلی - توصیفی تلاش دارد پس از تبیین نسبت اخلاق و ایمان از منظر کی‌یرکگور و تشریح مفهوم تعلیق غایت‌شناختی، نخست به بررسی و نقد دیدگاه مک‌اینتایر - به عنوان یکی از مهم‌ترین منتقدان اخلاق کی‌یرکگوری - پرداخته می‌شود. سپس، پاسخ‌های فیلسوفان معاصر به این مسئله مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در نهایت، کوشش می‌شود تا با رجوع به خود آثار کی‌یرکگور پاسخی درون‌مایه‌ای به این پرسش داده شود که آیا طرح تعلیق اخلاق به‌راستی به آنارشیسم اخلاقی می‌انجامد، یا آنکه در کی‌یرکگور ظریف‌تر و محدودشده از این مفهوم می‌تواند از چنین انتقادی مبرا باشد.

یافته‌ها

۱. نسبت اخلاق و ایمان از منظر کی‌یرکگور

رابطه اخلاق و ایمان در فلسفه کی‌یرکگور رابطه‌ای پیچیده و چندلایه است و درک آن برای فهم فلسفه وی و اندیشه‌اش در خصوص ماهیت ایمان، حدود اخلاق و پیچیدگی‌های زندگی معنوی ضروری است. کی‌یرکگور در اثر مهم خود، «یا این یا آن»، به توصیف دو مرحله زیبایی‌شناختی و اخلاقی از زندگی می‌پردازد و سپس در کتاب «ترس و لرز»، مرحله سوم، یعنی مرحله ایمانی را معرفی می‌کند که با گذر از دو مرحله پیشین محقق می‌شود. بدین ترتیب، کی‌یرکگور قائل به وجود سه مرحله متمایز برای زندگی است که هر یک به شیوه‌ای خاص به حیات انسانی معنا می‌بخشند. در بررسی این مراحل سه‌گانه، نکات مهم و قابل تأملی وجود دارد که باید مورد توجه قرار گیرد:

۱. انتخاب هر یک از این مراتب باید آزادانه و بر اساس اراده فرد صورت گیرد؛ زیرا حقیقت، امری شخصی و انضمامی است، نه تحمیل‌شده از بیرون: «مسئله، یافتن حقیقتی است که برای من حقیقت باشد؛ یافتن ایده‌ای که بتوانم برای آن زندگی کنم و بمیرم» (Kierkegaard, 1996: 78).

۲. این مراتب با هم جمع شدنی نیست و فرد نمی‌تواند همزمان در چند مرتبه زندگی کند؛ انتخاب هر مرحله مستلزم نفی دیگری است (اندرسون، ۱۴۰۳: ۹۴).
۳. تمایز این مراتب در ارزش‌های آن‌هاست: در مرتبه زیبایی‌شناختی، ارزش در لذت است؛ در اخلاقی، در عمل به تکلیف؛ و در ایمانی، در رابطه مستقیم فرد با خدا و تحقق ایمان (کارلایل، ۱۴۰۲: ۳۴).

۱-۱. زندگی اخلاقی

از دیدگاه سورن کی یرکگور، غایت مرحله اخلاقی، تعالی انسان از مرتبه محسوسات و لذات زودگذر است. پوچی ذاتی مرحله زیباشناختی محرکی است برای گذار به اخلاق که مستلزم انتخابی آگاهانه و ارادی است؛ کنشی که فرد را در مسیر «شدن خویش» قرار می‌دهد. «ویژگی اساسی مرحله اخلاقی، ظهور انتخاب است، بنابراین ضرورت ذات برای انتخاب مسئولانه و به همراه انتقال به مرحله اخلاقی گام مهمی در جریان عمل تفرد است.» (Taylor, 1975: 185). در این مرحله، فرد از خودمحوری فاصله گرفته و «دیگری» را بر خود مقدم می‌دارد؛ مفاهیمی چون تعهد و اخلاق در پرتو همین رابطه با غیریت معنا می‌یابند. مرحله اخلاقی به عنوان قلمروی جهان‌شمول، بر عقلانیت عینی استوار است و رسالت آن «بیان دائمی خویش در کلی و الغای فردیت برای تبدیل به کلی» است. اگر فرد در این مرحله در پی بازپس‌گیری فردیت خود باشد، دچار گناه می‌شود و تنها از طریق «پشیمانی و تسلیم خود به مثابه فرد به کلی» رهایی می‌یابد. (کی یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۱) باین حال، توقف در عقل جمعی سبب فقدان فردیت اصیل می‌شود. از این رو، کی یرکگور بر این باور است که سعادت حقیقی تنها با جهشی فراتر از اخلاق و در قلمرو ایمان حاصل می‌شود؛ جایی که «عقل پایان می‌یابد» (همان) و گذار از اخلاق به دین با «جهش» شورمندان‌ای توصیف می‌شود که فرد را به سعادت راستین می‌رساند.

۲-۱. زندگی ایمانی

امکان نسبی‌گرایی و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۱۱

در اندیشه کی‌یرکگور، مرحله ایمانی متعالی‌ترین مرتبه حیات اصیل است؛ مرحله‌ای که در آن فرد رابطه مستقیم با خدا برقرار می‌کند و اراده الهی بر اراده فردی چیره می‌شود. این تسلیم، نابودی فردیت نیست بلکه اوج آن است. ایمان فراتر از عقل و اخلاق است و بر شورمندی استوار است؛ از این رو ماهیتی پارادوکسیکال دارد و با رنج همراه است. با این حال، مؤمن رنج را به منبع معنا تبدیل می‌کند: «آه ای رنج کشیدگانی... بدانید که خدای خالق شما را رها نکرده است.» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲(ب): ۱۹۵) بدین ترتیب، ایمان که سرچشمه رنج است، در نهایت درمان آن نیز می‌شود.

دستیابی به اوج ایمان مستلزم دو حرکت وجودی است: «ترک نامتناهی» و «امید به امر ناممکن». در حرکت نخست، فرد از جهان و عزیزترین دارایی خویش می‌گذرد، اما باید در عین حال به بازگشت آن از طریق لطف الهی امیدوار بماند؛ «وقتی که ایمان دارم، نه ایمان و نه محتوایش، محال نیست.» (Kierkegaard, 1996:6598). شهسوار ایمان با باور به اینکه «برای خدا هیچ کار غیرممکنی نیست»، به اوج مرتبه ایمانی می‌رسد. این معنا در داستان ابراهیم، نماد ایمان، تجلی می‌یابد: او با اطاعت از فرمان الهی برای قربانی کردن فرزندش و امید به رحمت خدا، به کمال ایمان دست می‌یابد. در این مرتبه، وسوسه اصلی فرد، امر اخلاقی است (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲(الف): ۸۷)؛ زیرا ایمان راستین گاه مستلزم «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» است.

۱-۳. تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق

مفهوم «تعلیق غایت‌شناسانه امر اخلاقی» در اندیشه سورن کی‌یرکگور از بنیادی‌ترین مؤلفه‌های فکری او در حوزه دین و انگزیستانس است و بر اولویت ایمان بر اخلاق عام و جهان‌شمول دلالت دارد. بر اساس این دیدگاه، فرد مؤمن در مواجهه با فرمانی الهی می‌تواند امر اخلاقی را موقتاً معلق کند؛ زیرا اخلاق، به مثابه ساحتی همگانی، در برابر غایتی متعالی‌تر یعنی رابطه مستقیم با خداوند، جایگاه ثانویه می‌یابد. این مفهوم در تحلیل داستان ابراهیم و اسحاق به اوج می‌رسد؛ جایی که از منظر اخلاق عرفی، کنش

ابراهیم در صدد قربانی کردن فرزندش عملی غیرقابل دفاع است، اما از منظر دینی، اطاعت کامل از فرمان الهی تلقی می‌شود. (اصغری، ۱۳۸۹: ۶۱-۶۲) بدین ترتیب، ابراهیم با ترجیح فرمان الهی، «امر اخلاقی را به خاطر غایتی والا تر تعلیق» می‌کند. این تعلیق نه نفی اخلاق، بلکه گذری موقتی از آن در برابر اراده الهی است؛ چنان که کی‌یرکگور می‌گوید: «چیزی که تعلیق می‌شود از دست نمی‌رود، بلکه در همان چیز عالی تری که غایت آن است محفوظ می‌ماند.» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۱) در نتیجه، اخلاق کنار گذاشته می‌شود تا در مرتبه‌ای ایمانی تر بازگردد.

تفاوت بنیادی در اینجا است که «تعلیق غایت شناسانه» ویژگی ممیزه‌ی «شهسوار ایمان» در برابر «قهرمان تراژدیک» است. قهرمان تراژدیک امری اخلاقی را برای غایتی اخلاقی تر فدا می‌کند و کنش او برای دیگران قابل درک است؛ اما شهسوار ایمان، اخلاق را نه به نفع غایتی عقلانی بلکه به خاطر فرمانی شخصی و ایمانی ترک می‌گوید. او میان دو تکلیف - اخلاقی و ایمانی - قرار می‌گیرد و در نهایت فرمان خصوصی خداوند را برمی‌گزیند؛ از این رو، عمل او از معیارهای عقلانی و اخلاقی بیرون می‌ماند. چنان که کی‌یرکگور می‌نویسد: «درحالی که عظمت قهرمان تراژدیک در فضیلت اخلاقی اوست، عظمت ابراهیم به واسطه فضیلتی کاملاً شخصی است.» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۶) بنابراین، «تعلیق غایت شناسانه» نه قاعده‌ای عام، بلکه تجربه‌ای وجودی و منحصر به فرد در رابطه شخص با خداوند است.

۱-۴. پیامدهای نظری و عملی تعلیق غایت شناسانه

هرچند مفهوم «تعلیق غایت شناسانه امر اخلاقی» در اندیشه کی‌یرکگور ریشه‌ای عمیقاً دینی و اگزیستانسیالیستی دارد، اما پیامدهای نظری و عملی آن بسیار مناقشه‌برانگیز است و زمینه‌ی سوءفهم و بهره‌برداری ابزاری دارد. مهم‌ترین چالش‌های این مفهوم عبارت‌اند از:

۱. امکان آنارشی اخلاقی: اگر بنا باشد اصول اخلاقی به استناد نوعی فرمان فردی و خصوصی به حالت تعلیق درآیند، در این صورت چه عاملی بازدارنده خواهد بود که

امکان نسبی گرای و آناشی اخلاقی در اندیشه کی یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۱۳

هر فرد به نام الهام یا وحی شخصی مدعی مشروعیت بخشی به کنشی غیراخلاقی شود؟ بدین سان، مرز میان «ایمان اصیل» و «خودفریبی» به طرز خطرناکی مبهم می شود و در نتیجه، امکان توجیه هر کنش ناموجهی ذیل عنوان «امر مقدس» فراهم می گردد.

۲. قابلیت استفاده نظریه در مشروعیت بخشی به خشونت دینی: تلقی کی یرکگور، حتی برخلاف قصد او، ممکن است به توجیه خشونت در پوشش ایمان بینجامد. اگر امکان داوری بیرونی حذف شود، هر فرد متعصب می تواند خود را «شهسوار ایمان» بداند. خود کی یرکگور نیز این پرسش را طرح می کند: «اما فرد چگونه خواهد دانست که استثنای موجه است؟» (کیر کگور، ۱۴۰۲ (الف): ۱۴).

۳. ابهام در امکان تمیز ایمان از خرافه یا اختلال روانی: کی یرکگور تأکید می کند که ایمان امری عقل گریز و کاملاً شخصی است؛ باین حال، اگر این گونه باشد، چگونه می توان مرز میان تجربه دینی معتبر و توهم یا روان پریشی را تشخیص داد؟ در این میان، یکی از منتقدان برجسته اندیشه اخلاقی کی یرکگور، السدیر مک اینتایر است. وی بر این باور است که اخلاق فردگرایانه کی یرکگور محصول یک بحران مدرن است که سنت اخلاقی را از بنیان تهی ساخته است. در ادامه به بررسی نقدهای وی خواهیم پرداخت.

۲. انتقادات مک اینتایر بر اخلاق کی یرکگور

السدیر مک اینتایر، از برجسته ترین فیلسوفان اخلاق معاصر، در اثر مهم خود در پی فضیلت (After Virtue) به نقد اخلاق مدرن و بازسازی اخلاق فضیلت محور ارسطویی می پردازد. او معتقد است پروژه اخلاق مدرن که پس از روشنگری با فیلسوفانی چون کانت و هیوم آغاز شد، در تلاش برای ارائه اصول اخلاقی عقلانی و جهان شمول شکست خورده است. نخست آن که اخلاق مدرن فاقد زمینه تاریخی و اجتماعی است و در غیاب چنین بستری، مفاهیم اخلاقی بی معنا یا مبهم می شوند. چنان که می نویسد: «فیلسوفان معاصر هم در نوشته و هم در تدریسان برخوردی غیر تاریخی با فلسفه اخلاق داشته اند.» (مک اینتایر، ۱۳۹۳: ۳۷) دوم آن که اخلاق مدرن با تعارضاتی

روبه‌روست که ذاتاً حل‌ناشدنی‌اند؛ زیرا «هیچ اختلاف‌نظر اخلاقی از آن نوع، در هیچ زمانی قابل حل نیست.» (همان) در نتیجه، ناکامی نظریه‌های مدرن موجب گرایش به «عاطفه‌گرایی اخلاقی» شد؛ دیدگاهی که احکام اخلاقی را صرفاً «اظهار ترجیحات شخصی و ابراز احساسات» می‌داند. (همان: ۳۸) مک‌اینتایر این نگرش را که کی‌یرک‌گور نیز نمونه‌ای از آن تلقی می‌شود، ناکافی می‌داند؛ زیرا تنها پاسخی فردی و احساسی به بحران اخلاقی است و از انسجام، عقلانیت و مشروعیت اخلاقی بی‌بهره است.

به باور مک‌اینتایر، کی‌یرک‌گور در تلاش برای بنیان‌گذاری اخلاقی مبتنی بر فرد، به جای حل بحران اخلاق مدرن، آن را تشدید کرده است. ساختار اخلاقی پیشنهادی او فاقد چارچوبی تاریخی و هماهنگ است و در نهایت به نسبی‌گرایی و آنارشی می‌انجامد. از این رو، نقدهای مک‌اینتایر بر اخلاق کی‌یرک‌گور را می‌توان در چند محور اصلی خلاصه کرد:

۱. بحران استدلال در گذار از زندگی زیباشناختی به زندگی اخلاقی: مک‌اینتایر بر این باور است که کی‌یرک‌گور در *یا/این/یا آن*، با قرار دادن دو شیوه زیباشناختی و اخلاقی در تقابل، می‌کوشد از زبان قاضی ویلهلم که نماد عقلانیت و تعهد اخلاقی است، فرد زیباشناس را به انتخاب زندگی اخلاقی ترغیب کند. با این حال، به گفته مک‌اینتایر این کوشش ناکام است؛ زیرا کی‌یرک‌گور می‌خواهد از درون منطق زیباشناختی، فرد را به ساحت اخلاق ارتقا دهد، بی آن که معیاری مشترک میان دو رویکرد ارائه کند. فرد زیباشناس که ارزش را در لذت و تجربه می‌بیند، چگونه می‌تواند با مفاهیمی چون تعهد و مسئولیت اقناع شود؟ به زعم مک‌اینتایر، هر استدلالی در دفاع از اخلاق یا باید بر پایه اصول اخلاقی باشد که مستلزم پذیرش پیشینی اخلاق است، یا بر معیارهای زیباشناختی استوار گردد که در آن صورت، اخلاق به زیباشناسی فروکاسته می‌شود. در نتیجه، هیچ نقطه بی‌طرف و عقلانی برای داوری میان این دو وجود ندارد:

«فرض کنید شخصی مجبور باشد یکی از دو شیوه زندگی را پیش از باور به هر یک برگزیند... اگر دلیل مفروضی از پیش به نفع زندگی اخلاقی وجود داشته باشد، او پیش‌تر باید آن را پذیرفته باشد؛ حال آنکه بنا بر فرض چنین نیست.» (همان: ۸۳)

از این‌رو، مک‌اینتایر نتیجه می‌گیرد که گذار از زیباشناسی به اخلاق نزد کی‌یر کگور نه حاصل استدلال، بلکه «جهشی» آزاد و دلبخواهی است؛ جهشی که بنیانی عقلانی برای اخلاق فراهم نمی‌آورد و نشانگر شکست پروژه اخلاق مدرن در توجیه هنجارهای اخلاقی است.

۲. دوگانگی میان «منطق دلیل» و «منطق حاکمیت»: به تعبیر مک‌اینتایر، کی‌یر کگور در گذار از زندگی زیباشناختی به زندگی اخلاقی هم‌زمان از دو الگوی متعارض بهره می‌گیرد: «منطق دلیل» که بر اقناع عقلانی استوار است و «منطق حاکمیت» که اخلاق را امری الزام‌آور و فرمان‌گونه می‌داند. به باور مک‌اینتایر، این دو منطق ناسازگارند؛ زیرا اگر اخلاق بر پایه دلیل استوار باشد، باید از مسیر استدلالی مشترک و عقلانی برای همگان قابل درک باشد، اما اگر بر اساس حاکمیت پذیرفته شود، دیگر نیازی به استدلال نیست و عمل اخلاقی صرفاً به انتخاب یا اطاعت فروکاسته می‌شود. او می‌گوید:

«در کتاب یا این/یا آن مفهوم حاکمیت و مفهوم دلیل به نحو درونی با یکدیگر مرتبط نیستند، بلکه مانعه‌الجمع‌اند... نوعی ناسازگاری عمیق وجود دارد؛ اگر اخلاق پایه‌ای دارد، نمی‌توان آن را با گزینش اساسی به وجود آورد.» (همان: ۸۷)

از نظر مک‌اینتایر، همین ترکیب نامنسجم میان «استدلال» و «فرمان» موجب می‌شود کی‌یر کگور، ناخواسته، همان نسبی‌گرایی و عاطفه‌گرایی اخلاقی مدرنی را بازتولید کند که خود در پی گریز از آن بود.

۳. سرشت محافظه‌کارانه اخلاق کی‌یر کگور: مک‌اینتایر معتقد است هرچند کی‌یر کگور می‌کوشد فرد را از مرحله زیباشناختی به مرحله اخلاقی رهنمون کند و این گذار را به مثابه «انتخابی رادیکال و شخصی» توصیف کند، محتوای اخلاقی این

انتخاب از پیش در چارچوب سنت دینی و اجتماعی تعیین شده است. ازاین‌رو، اخلاق کی‌یرکگور در بنیان خود محافظه‌کارانه است، زیرا فرد در عمل همان ارزش‌های موروثی جامعه را می‌پذیرد، درحالی‌که این پذیرش در ظاهر به صورت انتخابی آزاد و اصیل جلوه می‌کند. به تعبیر مک‌اینتایر:

«کی‌یرکگور اندیشه گزینش اساسی را با استنباط بی‌چون‌وچرای امور اخلاقی درهم می‌آمیزد... او در حال فراهم آوردن بنیاد تازه‌ای برای همان شیوه سنتی و موروثی زندگی است. شاید همین آمیختن تازگی و سنت است که ناسازگاری در قلب موضع کی‌یرکگور را توضیح می‌دهد.» (همان: ۸۸)

بدین‌سان، کی‌یرکگور با وجود تلاش برای رهایی از سنت و عقلانیت خشک، ناخواسته به بازتولید همان سنت اخلاقی‌ای می‌پردازد که آن را نقد می‌کند؛ اخلاقی که در عمل استقلال واقعی فرد را محدود می‌سازد.

۴. فروپاشی عقلانیت اخلاقی و گسترش آنارشی بر اثر تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق: از دید مک‌اینتایر، طرح کی‌یرکگور از «ساحت دینی» و مفهوم «تعلیق غایت‌شناسانه امر اخلاقی» نشان می‌دهد که فرد در لحظه ایمان می‌تواند از الزامات اخلاقی فراتر رود و اخلاق را مرحله‌ای مقدماتی برای ورود به دین بدانند. او می‌نویسد: «حالت اخلاقی فقط درآمدی بر حالت دینی است و حالت دینی ضرورتاً برای عقل انسان آزاددهنده است»؛ در چنین حالتی، «ایمان مسیحی نه بر استدلال بلکه بر انتخاب متکی است». روایت ابراهیم و اسحاق، نمونه‌ای از این تعلیق است؛ جایی که فرمان قربانی کردن اسحاق فراتر از هر معیار اخلاقی متعارف قرار می‌گیرد. (مک‌اینتایر، ۱۳۷۹: ۴۳۳-۴۳۴) به باور مک‌اینتایر، این گذار از اخلاق به دین، گسست اخلاق از عقلانیت بین‌الذهانی و سنت اجتماعی است. با فروکاستن ایمان به «جهشی فردی»، امکان داوری درباره درستی یا نادرستی کنش از میان می‌رود. (مک‌اینتایر، ۱۳۹۳: ۱۰۹) هنگامی که دین فراتر از اخلاق قرار گیرد، عقلانیت مشترک جای خود را به فردگرایی اگزیستانسیالیستی

امکان نسبی‌گرایی و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۱۷

می‌دهد؛ در نتیجه، دین در اندیشه کی‌یرکگور نه تکمیل‌کننده اخلاق، بلکه تعلیق‌کننده آن است.

مک‌اینتایر در پی فضیلت تصریح می‌کند: «تبیین غایت انسانی از پیش فرض‌های اخلاق است؛ ایستادن در برابر احکامی که فضیلت را فرمان می‌دهند، به ناکامی در نیل به خیر سعادت عقلانی منجر می‌شود که خاص نوع انسان است.» (همان: ۱۰۴) او همچنین در *تاریخچه فلسفه اخلاق*، پیامد دیگر این تعلیق را «سریچی، عدم تمایل به اطاعت و شورش علیه هر مرجعیت» می‌داند که به آنارشی اخلاقی می‌انجامد. (مک‌اینتایر، ۱۳۷۹: ۴۳۴) وی علت اصلی این وضعیت را، فردگرایی کی‌یرکگور می‌داند؛ زیرا انتخاب‌های زیباشناختی، اخلاقی و دینی در اندیشه او فاقد معیار عقلانی‌اند و صرفاً بر اراده مبتنی‌اند. در چنین چارچوبی، هیچ‌مبنایی برای برتری یک فعل بر دیگری وجود ندارد و همه انتخاب‌ها از حیث معرفت‌شناختی هم‌ارزند. بدین ترتیب، الگوی کی‌یرکگور درباره انتخاب دینی، به دلیل گسست از عقلانیت و سنت، ناتوان از تمایز گذاری میان وحی اصیل، توهم ذهنی یا فرمان ایدئولوژیک است و در نهایت به هرج و مرج و آنارشی اخلاقی منتهی می‌شود.

در نهایت، مک‌اینتایر با رد دیدگاه‌های معاصر در باب اخلاق، بار دیگر به نظریه فضیلت‌محور ارسطو بازمی‌گردد. او بر این باور است که زندگی انسان دارای یک غایت یا هدف مشخص است که این غایت، زندگی خوب برای انسان نامیده می‌شود. با این حال، برخلاف ارسطو، مک‌اینتایر این غایت را به صورت ثابت و جهان‌شمول نمی‌بیند؛ بلکه آن را در چارچوب روایت زندگی هر فرد و بافت اجتماعی - فرهنگی او تعریف می‌کند. از دید او، انسان‌ها در خلأ زندگی نمی‌کنند و روایت زندگی هر فرد بخشی از یک سنت وسیع‌تر به شمار می‌آید. به گفته وی، عقلانیت از دل یک سنت خاص به ارث می‌رسد و از طریق آن آموزش داده می‌شود و معیارهای درست و نادرست، خوب و بد، در چهارچوب همان سنت شکل می‌گیرند: «من خود را بخشی از یک تاریخ می‌بینم... اعمال همواره دارای تاریخ‌اند و چیستی یک عمل در هر لحظه

مفروض، بستگی به نحوه فهمی دارد که غالباً از طریق نسل‌های زیادی به ما انتقال یافته است.» (مک‌اینتایر، ۱۳۹۳: ۳۷۲) براین اساس، مک‌اینتایر اهمیت جامعه، تاریخ و سنت را در شکل‌دهی هویت اخلاقی انسان برجسته می‌سازد.

پس از طرح و تحلیل انتقادات مک‌اینتایر نسبت به اخلاق کی‌یرکگوری، در بخش بعدی به سراغ واکنش‌ها، خوانش‌ها و بازتفسیر اندیشمندان معاصر از کی‌یرکگور خواهیم رفت. هدف آن است که بررسی شود آیا می‌توان بر اساس قرائت‌های جدید، پاسخی عقلانی، منسجم و قابل دفاع در برابر این نقدها صورت‌بندی کرد یا نه.

۳. پاسخ فیلسوفان معاصر

برخی از فیلسوفان معاصر در واکنش به مک‌اینتایر استدلال کرده‌اند که برداشت او از کی‌یرکگور تقلیل‌گرایانه و گاه نادرست است. آنان می‌کوشند نشان دهند که کی‌یرکگور نه تنها در تضاد با پروژه مک‌اینتایر قرار ندارد، بلکه می‌تواند آن را تکمیل کند و ابعاد عمیق‌تری از اخلاق و معنای زیستن را آشکار سازد. در این قرائت، کی‌یرکگور نه اختیارگرایی مطلق، بلکه بر عقلانیت عملی، فضیلت‌های اگزیستانسیل و ضرورت وجود چارچوبی متعالی برای معنابخشی به اخلاق تأکید دارد. ازاین‌رو، او و مک‌اینتایر را می‌توان دو منتقد فردگرایی لیبرال و عقلانیت انتزاعی روشنگری دانست که یکی راه‌حل را در سنت ارسطویی-توماسی و دیگری در الهیات پروتستانی جست‌وجو می‌کند. برخی از پاسخ‌هایی که به نقد مک‌اینتایر وارد شده عبارتند از:

۳-۱. عقلانیت انتخاب اخلاقی: از دلخواهی تا ضرورت وجودی

نخستین محور پاسخ‌ها به مک‌اینتایر بر عقلانیت در گذار از ساحت زیباشناختی به اخلاقی متمرکز است. مک‌اینتایر این گذار را جهشی دلخواهانه و فاقد مبنای عقلانی می‌داند؛ گویی فرد بدون معیار مشترک، صرفاً بر اساس اراده شخصی، زیستی اخلاقی را برمی‌گزیند. در برابر، مفسران جدید تأکید می‌کنند که این برداشت، ماهیت آزادی و انتخاب اصیل در فلسفه کی‌یرکگور را نادیده می‌گیرد و پیوند میان اراده، معنا و

امکان نسبی‌گرایی و آنا‌رشی اخلاقی در اندیشه کی‌یر کگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۱۹

ضرورت وجودی را از میان می‌برد. در تلقی کی‌یر کگوری، انتخاب اخلاقی نه جهشی کور، بلکه پاسخی عقلانی و درونی به بحران معنا در زیست زیباشناختی است. از منظر اگزیستانسیالیستی، این انتخاب عقلانیتی وجودی دارد؛ عقلانیتی که از تجربه زیسته و نیاز انسان به انسجام و معنا برمی‌خیزد، نه از برهان صوری. چنان‌که آنتونی راد می‌نویسد:

«قاضی دلایل خوبی ارائه می‌کند که چرا یک زیباشناس مانند 'A' باید زندگی اخلاقی را بپذیرد... زیرا این کار به او امکان می‌دهد تا به سرشت خود تحقق بخشد، زندگی‌اش را چون روایتی منسجم زیست کند و از رکود ناامیدکننده زیباشناختی بگریزد» (Rudd, 2008: 5-6).

در این خوانش، بنیاد عقلانیت اخلاقی در کی‌یر کگور، نه قواعد بیرونی، بلکه «وحدت روایی زندگی» است؛ جایی که گذشته، حال و آینده فرد در شبکه‌ای معنایی به هم پیوند می‌خورند. انسان اخلاقی با پذیرش گذشته و جهت‌دهی آگاهانه به آینده، از خودفریبی زیبایی‌شناختی فاصله می‌گیرد، درحالی‌که ناامیدی، شکست این خودفریبی را آشکار می‌سازد (Ibid: 20). بنابراین، انتخاب اخلاقی در اندیشه کی‌یر کگور نه تصمیمی بی‌قاعده، بلکه ضرورتی وجودی است که از دل بحران معنا برمی‌خیزد و انسان را به سوی مسئولیت و انسجام سوق می‌دهد. این نوع عقلانیت، هرچند با عقلانیت انتزاعی روشنگری متفاوت است، اما از حیث توان تبیین و استحکام وجودی، غنای بیشتری دارد.

۳-۲. درون‌سازی اخلاق و عاملیت: پیوند اراده، انگیزش و مسئولیت

محور دوم واکنش به نقد مک‌اینتایر بر منشأ الزام اخلاقی و نسبت آن با عاملیت انسانی تمرکز دارد. مک‌اینتایر بر این باور است که در فلسفه کی‌یر کگور، انتخاب اخلاقی صرفاً به اراده فردی وابسته است و از پشتوانه عقلانی و هنجاری بی‌بهره است. بااین‌حال، برخی از شارحان وی نشان داده‌اند که این برداشت، هم جایگاه اراده و هم نسبت آزادی، عقلانیت و مسئولیت را واژگونه می‌کند. در اندیشه کی‌یر کگور، انتخاب

اخلاقی فرآیند درونی سازی اصول اخلاقی است؛ فرد با هنجارها آگاهانه ارتباط برقرار می‌کند. به گفته داوِنپورت، دغدغه کی‌یرکگور تبیین چگونگی تبدیل شدن به عاملی اخلاقی است، نه اثبات چرایی التزام اخلاقی (Davenport, 1995: 75-79). این فرآیند در «انتخاب اصیل» صورت می‌گیرد؛ فرد با اصول اخلاقی هم‌هویت می‌شود و آن‌ها را از سطح تعهد بیرونی به درونی منتقل می‌کند، به گونه‌ای که انگیزش اخلاقی درون‌گرایانه ایجاد شود. انتخاب اخلاقی به معنای «اخلاقی کردن خود انتخاب» است، یعنی تمایزات خیر و شر در زندگی فرد ذاتی و مرتبط می‌شوند (Davenport, 2000: 131). در نتیجه، عاملیت انسانی صرفاً تابع امیال نیست، بلکه اراده آن‌ها را در پرتو آگاهی اخلاقی نظم می‌بخشد و ساختار خود آیینی اگزیستانسیال ایجاد می‌کند.

داوِنپورت برای توضیح این سازوکار از تمثیل رانندگی بهره می‌گیرد: قوانین راهنمایی نمادی از اصول اخلاقی‌اند؛ دانستن قوانین بدون تجربه رانندگی، همان شناخت نظری اصول اخلاقی بدون زیستن بر اساس آن‌هاست. راننده که پشت فرمان می‌نشیند، عاملی است که انتخاب بنیادین را انجام می‌دهد و اصول را از سطح بیرونی به تجربه درونی منتقل می‌کند (Davenport, 1995: 84-85). انتخاب بنیادین سازنده عامل اخلاقی است، نه خالق اصول جدید و حلقه واسطی میان عقلانیت عملی ارسطویی و درون‌فکنی کانتی فراهم می‌آورد: «ارتباط شخصی لازم برای یک انتخاب متضمن مسئولیت اخلاقی، صرفاً از عملی بودن ناشی نمی‌شود بلکه از امکان شناسایی با قصد معقول درگیر در عمل ناشی می‌شود» (همان: ۸۶). بدین ترتیب، کی‌یرکگور غنا و عینیت زندگی اخلاقی ارسطویی را با آزادی و تعهد درونی کانتی پیوند می‌دهد و نظامی را می‌آفریند که داوِنپورت «اخلاق فضیلت اگزیستانسیال» می‌نامد. در این نظام، غایت زندگی معنادار بودن آن از منظر عامل است: «این اخلاق فضیلت اگزیستانسیال شامل غایت‌شناسی است که نشان می‌دهد یک اخلاق غیرعاطفی بخش اجتناب‌ناپذیر زندگی معنادار انسانی است» (Davenport, 2000: 278)؛ بنابراین، کی‌یرکگور نه نشانه

امکان نسبی‌گرایی و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرکگور...؛ فنی اصل و اخوان | ۲۱

شکست روشنگری، بلکه متفکری است که می‌کوشد میان «آزادی منفی» و «معیارهای عینی اخلاق» آشتی برقرار کند و پروژه آن را احیا نماید.

۳-۳. عقلانیت اخلاقی در بستر سنت و ایمان:

محور سوم واکنش‌ها به نقد مک‌اینتایر به نسبت میان عقلانیت اخلاقی، سنت دینی و بستر تاریخی اندیشه کی‌یرکگور اختصاص دارد. این رویکرد نشان می‌دهد که تفسیر مک‌اینتایر، به دلیل بی‌توجهی به زمینه فرهنگی و الهیاتی دانمارک قرن نوزدهم، کی‌یرکگور را به عنوان نماینده فردگرایی مدرن و اخلاق ذهن‌گرا تصویر می‌کند. درحالی‌که هدف او نه تخریب سنت و نه انکار عقلانیت دینی، بلکه احیای ایمان اصیل در درون سنت مسیحی و بازسازی معنای وجودی اخلاق بود. بروس کیرمسه تأکید می‌کند که کی‌یرکگور در پی پاسخی دینی به بحران ایمان در جهان مسیحی مدرن و واکنش به فرهنگ بورژوازی بود، نه تأسیس اخلاقی سوپزکتیو یا نسبی‌گرایانه (Kirmmese, 2001: 199-211). خطای مک‌اینتایر در این است که او را صرفاً از منظر سنت فلسفی عقل‌گرای مدرن می‌بیند و پیوند او با الهیات مسیحی را نادیده می‌گیرد.

کیرمسه نشان می‌دهد که سوژه اخلاقی در فلسفه کی‌یرکگور فردی منزوی نیست، بلکه شخصی است در تنش میان ایمان و عقل جمعی که مسئولیت فردی خود را در برابر خدا احیا می‌کند. تأکید بر «فرد» بازتاب نوعی شخص‌گرایی الهیاتی است، نه فردگرایی مدرن. تقابل مک‌اینتایر و کی‌یرکگور بیش از تعارض ماهوی، اختلاف در مسیر بازسازی اخلاق است؛ هر دو نقد اخلاق مدرن متکی بر عقلانیت انتزاعی و احیای پیوند فضیلت، معنا و سنت را هدف دارند، اما مک‌اینتایر مسیر بازگشت از طریق سنت ارسطویی-توماسی و کی‌یرکگور از مسیر الهیات اگزیستانسیال پروتستان و تجربه ایمان فردی دنبال می‌کند (Ibid: 208-209). بنابراین، کی‌یرکگور را نمی‌توان در شمار اگزیستانسیالیست‌های سکولار یا اخلاق‌گرایان ذهنی دانست. او الهی‌دانی اصلاح‌گر است که در پی نجات ایمان از عرفی‌گرایی مدرن و احیای رابطه اصیل انسان با خداست که اخلاق بخشی جدایی‌ناپذیر از این فرایند است؛ اخلاقی که نه بر پایه

خودمختاری فردگرایانه، بلکه بر بنیاد رابطه ایمانی انسان با خدا و با سنت معنوی مسیحی استوار است؛ رابطه‌ای که در آن عقلانیت اخلاقی و تعهد دینی به نحوی درونی و سازنده در هم می‌تنند.

۳-۴. ساختار وجودی اخلاق و غلبه بر یأس:

چهارمین محور پاسخ‌های معاصر به نقد مک‌اینتایر بر تحلیل اگزیستانسیالیستی کی‌یر کگور از «خود» و «یأس» تمرکز دارد. این رویکرد نشان می‌دهد که محدود کردن فهم کی‌یر کگور به آثار جزئی سبب شده مک‌اینتایر او را مدافع فردگرایی سوپزکتیو و اخلاق دلبخواهی بداند، درحالی که آثار متأخر او مانند ترس‌ولرز و مرض تا به موت، تکوین عقلانی، وجودی و دینی برای اخلاق را نشان می‌دهند (Blagojević, 2020: 19). بلاگوویچ تصریح می‌کند که تقابل اساسی در یا این یا آن نه میان دو «شیوه زیست» هم‌سنگ (زیباشناختی و اخلاقی)، بلکه میان اخلاق و امتناع از اخلاق است؛ یعنی میان زیستی که در آن فرد به مسئولیت و التزام در برابر خویشتن و خدا آگاه می‌شود و زیستی که از این آگاهی می‌گریزد. از نظر وی، «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» در ترس‌ولرز نه به معنای نفی اخلاق، بلکه تداوم و تعمیق آن است (Ibid: 21). درواقع، در این مرحله، اخلاق از سطح هنجارهای عینی فراتر رفته و در نسبت با ایمان و امر ذهنی بازتعریف می‌شود.

در مرض تا به موت نیز، کی‌یر کگور تحلیلش از «خود» را بر مبنای یک دیالکتیک وجودی سامان می‌دهد؛ دیالکتیکی که در آن انسان به‌عنوان سنتزی از نامتناهی و متناهی، آزادی و ضرورت و زمانی و ابدی تعریف می‌شود. به تعبیر او، «یأس» زمانی پدید می‌آید که یکی از این اضداد از دیگری گسسته شود و فرد تعادل وجودی خویش را از دست دهد. بر این اساس، اخلاق در نزد کی‌یر کگور نه صرفاً نظامی از بایدها، بلکه راه درمان یأس و بازگرداندن تعادل درونی انسان به خویشتن اصیل خویش است (کی‌یر کگور، ۱۴۰۲ (پ: ۱۳) (Blagojević, 2020: 23). از نظر بلاگوویچ، کی‌یر کگور از اخلاق به مثابه سطحی مقدماتی بر ایمان سخن نمی‌گوید،

بلکه آن را بُعدی سازنده از تحقق خویشتن اصیل می‌فهمد. چنان‌که بلاغوییچ به درستی یادآور می‌شود، «اخلاق همچون نردبانی ویتگنشتاینی نیست که پس از صعود کنار گذاشته شود؛ بلکه جزئی سازنده از خودِ اصیل است» (Ibid:24). در نتیجه، اخلاق در نظام کی‌یرکگور نه مرحله‌ای گذرا در مسیر سلوک ایمانی، بلکه شرط ضروری تحقق انسانیت است. او نشان می‌دهد که تنها از رهگذر اخلاق است که انسان می‌تواند از حالت یأس آلود بی‌هویتی به سوی خویشتن حقیقی و رابطه‌ای اصیل با خداوند حرکت کند. از این رو، اخلاق برای کی‌یرکگور نه نفی ایمان، بلکه زمینه و راهی برای آن است، پلی میان فرد و حقیقت و عرصه‌ای که در آن آزادی به مسئولیت بدل می‌شود و وجود انسان به وحدت می‌رسد.

نکته مشترک در تمامی این قرائت‌ها، تأکید بر عقلانیت درونی و انسجام اگزیستانسیال اخلاق کی‌یرکگور است؛ با این تفاوت که هر یک خاستگاه این عقلانیت را در ساحتی متمایز می‌جویند: خواه در عاملیت اخلاقی (داوینپورت)، خواه در وحدت روایی (راد)، سنت دینی (کیرمسه)، یا ساختار وجودی انسان (بلاغوییچ). بدین ترتیب، هیچ‌یک کی‌یرکگور را نماینده نسبی‌گرایی یا آنارشی اخلاقی نمی‌دانند. او با نقد عقلانیت کلی و انتزاعی، راهی میانه پیش می‌نهد که عینیت اخلاقی را با اصالت فردی پیوند می‌زند؛ مسیری که نه گرفتار عقلانیت صوری روشنگری است و نه در ورطه نسبی‌گرایی فرو می‌گلد. در ادامه، با رجوع به آثار خود کی‌یرکگور، پاسخی روشن به اتهامات مک‌اینتایر درباره «نسبی بودن اخلاق» و «امکان آنارشی اخلاقی» بررسی خواهد شد.

۴. پاسخ‌های درون‌متنی کیرکگور به چهار نقد مک‌اینتایر

برای فهم نسبت میان اندیشه اخلاقی کی‌یرکگور و انتقادات السدیر مک‌اینتایر، صرفاً اتکا به پاسخ‌های شارحان آن‌ها کافی به نظر نمی‌رسد؛ بلکه ضرورت دارد به خود متون کی‌یرکگور مراجعه کنیم و از دل نوشته‌های او استدلال‌هایی استخراج نماییم که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با این انتقادات در ارتباط‌اند. مک‌اینتایر انتقادهای خود از

کی یرکگور را در چهار محور اصلی متمرکز ساخته است: نخست، گذار غیرعقلانی از زیباشناسی به اخلاق؛ دوم، ناسازگاری میان منطق دلیل و منطق حاکمیت؛ سوم، محافظه کاری نهفته در اخلاق کی یرکگوری؛ و چهارم، تعلیق غایت شناسانه اخلاق که نهایتاً به نسبی گرایی و آنارشی می انجامد. در مواجهه با این نقدها، اگر به خود آثار کی یرکگور بازگردیم، می توانیم پاسخ هایی بیابیم که به شرح زیر قابل طرح اند:

۴-۱. پاسخ اول: نقد جهش بی معیار

کیرکگور معتقد است گذار از مرتبه زیباشناختی به اخلاقی، فراروی از پوچی و ملال زندگی زیباشناختی است: «فرد زیبایی طلب ناامید است... ناامید در تمام هستی اش» (Kierkegaard, 1987:192). این ناامیدی خود فرصتی برای تحول و خودشناسی فراهم می آورد: «امتیازی بیکران است که بتوان ناامید بود» (Ibid:15). تجربه ناامیدی زمینه ای برای پذیرش مسئولیت و درک «خود» است: «تنها آن زمان که انسان خود را در مواجهه با انتخاب فرض کند، می تواند به درک کاملی از «خود» برسد و درک می کند که هر انتخابی با فهم مسئولیتی برای او توأمان بوده است» (Ibid:207). بدین ترتیب، در مرتبه اخلاقی، اراده و انتخاب آزاد فرد عرصه ای است برای معنابخشی به زندگی و تحقق خویشتن راستین. غایت فرد اخلاقی، پیوند با عقلانیت کلی و التزام به اخلاقیات مشترک جامعه است و سعادت خویش را در همین پیوند می یابد: «من مطلق را انتخاب کردم. مطلق چیست؟ مطلق خود من هستم در شخصیت راستین خودم» (Ibid:218). بنابراین، پذیرش مرتبه اخلاقی نه بی معیار و غیرعقلانی، بلکه مبتنی بر دلیل عقلانی است؛ هرچند استدلال کی یرکگور با فیلسوفان عصر روشنگری متفاوت، اما معیاری شخصی، اگزیستانسیال و ناظر به سعادت انسانی ارائه می دهد.

۴-۲. پاسخ دوم: تمایز میان سطح های معرفتی و الزام اخلاقی

کیرکگور در کنار ارائه دلایل عقلانی برای جهش به سوی امر اخلاقی، با برجسته ساختن مسئله «انتخاب آزادانه» بر اهمیت وجه عملی اخلاق در زندگی فرد اصیل تأکید

می‌کند. از نظر او، فرد اخلاقی با پذیرش مسئولیت از سر آزادی، ذهنیت خویش را به عینیت بدل می‌سازد و بدین گونه اصالت را نه در ذهنیت صرف، بلکه در عینیت بخشی به خویشستن راستین تجربه می‌کند. هر آنچه انسان می‌تواند باشد در امکانات انتخابی پیش رویش قرار دارد (Kierkegaard, 1992: 270-273). بر اساس این تلقی، غایت اصلی انسان اصیل در حیات فردی، نه در تفکری نظری و انتزاعی، بلکه در پیگیری عملی حقیقت خویش نهفته است (Kierkegaard, 1985: 96). حقیقت نزد کی‌یرکگور، امری شخصی و انضمامی است؛ از این رو دلایل صرفاً انتزاعی و کلی نمی‌توانند فرد را به عینیت بخشی به حقیقت وجودی خود سوق دهند، چرا که فاقد «شورمندی» لازم‌اند. او در همین راستا تصریح می‌کند:

«مهم‌ترین کار در نظر من یافتن حقیقتی است که برای من حقیقت باشد... که می‌خواهم برای آن زندگی کنم و بمیرم... چه فایده که توفیق کشفی به اصطلاح عینی را پیدا کنم؟... انکار نمی‌کنم که معرفت ضروری است، اما معرفت باید در وجود من زنده و جاندار باشد. در وجود آدمی آنچه مهم است جنبه خدایی اوست، نه مجموعه اطلاعاتی که اندوخته است.» (Kierkegaard, 1967: 78).

از این منظر، الزام اخلاقی تنها در سطح وجودی و از رهگذر اراده فردی تحقق می‌یابد؛ عقل نظری به تنهایی قادر به تبیین آن نیست. با این حال، در اندیشه کی‌یرکگور «الزام» و «دلیل» در تقابل با یکدیگر قرار ندارند؛ بلکه الزام اخلاقی، بُعد وجودی و درونی همان دلیلی است که در سطح نظری ناقص و ناکافی جلوه می‌کند.

۴-۳. پاسخ سوم: تمایز میان انتخاب اصیل و تقلید سنت

کی‌یرکگور با تأکید بر جنبه شخصی و انضمامی حقیقت، هیچ گونه تقلید صرف از سنت یا جامعه را روا نمی‌داند و خود را از فلسفه‌های اخلاقی معاصر متمایز می‌سازد. او نه محافظه کار صرف است و نه مروج پیروی کورکورانه، بلکه به بازسازی اصیل رابطه فرد با سنت دعوت می‌کند. کی‌یرکگور میان «اصالت» و «تقلید کورکورانه» تفاوت قائل است و می‌گوید: «هرکسی باید قدرت آن را داشته باشد که آنچه هست بشود.

برای فرد شدن هیچ کس محدودیت ندارد مگر کسی که خود را با جمع بودن از خویش محروم کند» (کی‌یرکگور، ۱۹۶۰: ۹۸). از این منظر، فرد اخلاقی در نگرش او نه کور کورانه از سنت تبعیت می‌کند و نه صرفاً بازگوکننده آموزه‌هاست؛ بلکه با اراده و آگاهی کامل به عرصه زندگی اخلاقی وارد می‌شود و سنت را با شرطی تازه در وجود خود دریافت می‌کند (Kierkegaard, 1987: 214). بنابراین، اخلاق در کی‌یرکگور هم عقلانی و هم شخصی، هم عملی و هم انتقادی است و اصالت فردی را در نسبت با سنت و جامعه تحقق می‌بخشد، بدون آنکه به تقلید صرف یا فقدان معیار بینجامد. فرد اخلاقی همواره در تعامل با ارزش‌های جمعی است، اما اصالت خود را با انتخاب و تعهد شخصی حفظ می‌کند.

۴-۲. پاسخ چهارم: بررسی امکان آنا‌رشی اخلاقی

ایمان در اندیشه کی‌یرکگور امری منحصر به فرد و درونی است که در حوزه عمل معنا می‌یابد و ماهیتی پارادوکسیکال دارد، نه عقلانیت انتزاعی: «ایمان دقیقاً همین پارادوکس است که طبق آن فرد برتر از کلی است» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۲). در مرتبه اخلاقی، فرد خود را به قواعد کلی متعهد می‌کند تا به اصالت برسد، اما این اصالت کامل نمی‌شود زیرا اراده در چارچوب اجتماع محدود است. در مرتبه ایمانی، اراده به طور کامل در اختیار خداوند قرار می‌گیرد و فرد تسلیم فرمان الهی می‌شود (Kierkegaard, 1992: 270-273). بدین ترتیب، در هر دو مرتبه اخلاقی و ایمانی، فرد به اختیار خویش اراده‌اش را محدود کرده و خود را به امری غیر از خویش می‌سپارد.

یکی از مسائل بنیادین ایمان، «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» است. مؤمن اخلاق خود را موقتاً به حالت تعلیق درمی‌آورد تا به مقام شهسوار ایمان برسد، همانند ابراهیم که فرمان الهی برای قربانی کردن اسحاق را اجرا کرد. این تعلیق نفی اخلاق نیست، بلکه ارتقای آن است: «چیزی که تعلیق می‌شود از دست نمی‌رود؛ بلکه در همان چیز عالی‌تری که غایت آن است محفوظ می‌ماند» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۲). وی تصریح می‌کند که این تعلیق صرفاً در مواجهه با امر مطلق (خداوند) معنا دار است.

امکان نسبی گرای و آنا‌رشی اخلاقی در اندیشه کی‌یرک‌گور...؛ فنی اصل و اخوان | ۲۷

هر گونه تعلیق اخلاق بدون نسبت اصیل با امر مطلق، سقوط در بی‌اخلاقی و نه شهسواری ایمان خواهد بود. او می‌نویسد: «تنها با ایمان است که می‌توان ابراهیم گونه شد نه با قتل.» (همان: ۵۵). از این رو، برداشت صحیح از ایمان شخصی و تعلیق اخلاق نه تنها به آنا‌رشی اخلاقی منتهی نمی‌شود، بلکه این برداشت نادرست و غفلت از بنیاد اصلی تعلیق - یعنی تسلیم امر الهی - است که می‌تواند به آنا‌رشی بینجامد. کی‌یرک‌گور برای جلوگیری از این مسئله، معیارهایی برای تمایز شهسوار ایمان از مدعیان دروغین ارائه می‌دهد:

۱. عمل شهسوار باید تماماً از روی اختیار باشد؛ «ابراهیم هر آن می‌تواند پا پس بکشد.» (همان: ۱۴۹)

۲. شهسوار ایمان به کلیت اخلاق احترام می‌گذارد و تنها به دلیل فرمان الهی و از سر عشق دست به تعلیق اخلاق می‌زند، نه از روی نفرت.

۳. هیچ بیان کلی نمی‌تواند عمل شهسوار ایمان را توجیه کند؛ او تنهاست و از این تنهایی رنج می‌برد: «رنج تضمین اوست». برعکس، شهسوار دروغین به دنبال توجیه خویش در قالب کلیت است. «شهسوار حقیقی ایمان همیشه در تنهایی مطلق است... شهسواری که در تنهایی کیهانی‌اش هرگز هیچ صدای بشری نمی‌شنود بلکه تنها با مسئولیت خوفناکش گام برمی‌دارد...» (همان: ۱۰۸-۱۰۹).

۴. شهسوار ایمان همواره با اضطراب زیست می‌کند، چراکه حرکت او کاملاً شخصی و درون‌سویانه است و معیاری بیرونی برای آن وجود ندارد؛ «ابراهیم بدون این اضطراب ابراهیم نیست.» (همان: ۵۴)؛ (Dreyfus, 2008: 20).

تمامی این شاخصه‌ها درونی‌اند و از منظر بیرونی قابل مشاهده نیستند؛ از این رو تنها خود فرد می‌تواند تشخیص دهد که آیا شهسوار ایمان است یا شهسوار دروغین. بدین ترتیب، فلسفه کی‌یرک‌گور نه مدافع آنا‌رشی اخلاقی، بلکه نافی آن است؛ زیرا بر تمایز بنیادین میان شهسوار حقیقی ایمان و مدعیان دروغین تأکید دارد.

یکی دیگر از دلایل رد نسبت آنارشی اخلاقی به فلسفه کی‌یرکگور، ماهیت عاشقانه عمل ابراهیم است. ابراهیم به مثابه شهسوار ایمان عزیزترین دارایی خود را به خداوند تقدیم می‌کند و این کنش ریشه در عشق به فرزند دارد (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲: ۵۵). در مقابل، مقلدان دروغین فاقد این عشق‌اند و اعمالشان از سر نفرت است (کارلایل، ۱۴۰۲: ۱۱۱). بدین ترتیب، ایمان حقیقی یگانه و غیرقابل تقلید است و مسیر هر فرد به سوی شهسواری ایمان منحصر به خود اوست (همان: ۱۰۹). تعلیق اخلاق نزد کی‌یرکگور دائمی نیست و ایمان در برابر اخلاق قرار ندارد بلکه ورای آن است. پس از گذر از مرحله «شهسوار ترک نامتناهی»، فرد به مقامی می‌رسد که آنچه ترک کرده بود، از جمله اخلاق، دوباره بازگردانده می‌شود. این تعلیق تنها در بستر تاریخی کی‌یرکگور معنا دارد، زمانی که مسیحیت و اخلاق عرفی عملاً همسان تلقی می‌شدند و تفکیک میان امر دینی و اخلاقی دشوار بود. فرمان خداوند به ابراهیم برای قربانی کردن اسحاق، تعلیق همان تکلیف اخلاقی عرفی بود: «در زندگی ابراهیم اخلاق بیان عالی تری از این ندارد که پدر باید پسرش را دوست بدارد. از اخلاق به معنای زندگی اخلاقی به هیچ وجه اثری نیست» (کی‌یرکگور، ۱۴۰۲ (الف): ۸۶). بنابراین، تعلیق اخلاق تنها زمانی معنادار است که سپهر ایمان حقیقی از اخلاق عرفی جدا شده باشد و فرد ناگزیر به انتخاب میان فرمان الهی و تکلیف اخلاقی گردد (کارلایل، ۱۴۰۲: ۲۳۱-۲۳۲). در جوامعی که اخلاق و ایمان همپوشان‌اند، تعلیق اخلاق ضرورت ندارد و حتی در جوامعی که تمایز وجود دارد، این تعلیق استثنایی است، نه قاعده‌ای همیشگی.

در نتیجه اخلاق کی‌یرکگوری را نباید به مثابه نوعی آنارشیسم یا دعوت به بی‌قاعدگی فهم کرد، بلکه باید آن را به عنوان نوعی «فرا - اخلاق»^۱ یا حتی «الهیات اخلاقی شخصی» درک نمود؛ دستگاهی که بنیادهای سنتی اخلاق را نه برای انکار، بلکه برای ژرفابخشی، معنابخشی دوباره و آشکارساختن نسبت آن با ایمان به چالش می‌گیرد. از همین رو، فلسفه کی‌یرکگور را باید تلاشی دانست برای بازاندیشی نسبت

ایمان و اخلاق در افق اگزیستانسیال فردی و در افق دینی‌ای که اخلاق را از سطح هنجارهای کلی به مرتبه‌ای والاتر از معنا و تعهد شخصی ارتقا می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی این پرسش اصلی انجام شد که آیا «تعلیق غایت‌شناسانه اخلاق» و تقدم ایمان فردی در اندیشه کی‌یر کگور، چنان‌که السدیر مک‌اینتایر مدعی است، به آنا‌رشی اخلاقی و امکان توجیه خشونت دینی می‌انجامد یا نه. تحلیل انتقادی آرای مک‌اینتایر همراه با بررسی تفسیرهای معاصر نشان داد که اتهام «آنا‌رشی اخلاقی» ناشی از تلقی ساده‌انگارانه از دو مفهوم «جهش» و «تعلیق اخلاق» در آثار کی‌یر کگور است. بازخوانی متون کی‌یر کگور آشکار کرد که تعلیق موردنظر او نه نفی اخلاق، بلکه مواجهه‌ای استثنایی با امر مطلق است که تنها در افق ایمان و با نشانه‌هایی همچون اضطراب، رنج و عشق – و نه خشونت – تحقق می‌یابد. از این رو، سرچشمه آنا‌رشی نه در خود مفهوم تعلیق، بلکه در سوء فهم و غفلت از زمینه الهیاتی آن نهفته است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اخلاق در منظومه کی‌یر کگوری همچنان مرحله‌ای ضروری در مسیر اصالت فرد باقی می‌ماند و «ایمان» آن را تعمیق می‌کند، نه آن‌که آن را بی‌اعتبار سازد. تمایز میان «شهسوار ایمان» حقیقی و نمونه‌های کاذب نیز مرزی روشن میان تجربه دینی اصیل و انواع تفسیرهای خشونت‌بار از دین‌ترسیم می‌کند. مقایسه دیدگاه کی‌یر کگور با فضیلت‌گرایی ارسطویی مک‌اینتایر نیز نشان داد که با وجود تفاوت‌های بنیادین، هر دو متفکر در نقد عقلانیت انتزاعی و فردگرایی مدرن اشتراک دارند؛ اشتراکی که می‌تواند زمینه گفت‌وگوی سازنده میان دو سنت اخلاقی متفاوت را فراهم سازد.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند در حوزه‌های اخلاق کاربردی و مطالعات خشونت دینی، از طریق ارائه ابزاری نظری برای تفکیک تجربه دینی اصیل از سوءاستفاده‌های ایدئولوژیک و خشونت‌بار کاربرد داشته باشند. همچنین برای گسترش این بحث، پیشنهاد می‌شود دیدگاه کی‌یر کگور با فیلسوفانی چون لویناس، یاسپرس یا ریکور

مقایسه و تبیین شود و در ادامه، با ورود به متون اسلامی، «تعلیق اخلاق» با مفاهیمی چون ابتلاء، تسلیم و محنت اولیا مطابقت و بررسی شود. در مجموع، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بازخوانی کی‌یر کگور نه تنها ما را از سوء تعبیرهایی چون «آنارشی اخلاقی» رها می‌سازد، بلکه افقی تازه برای فهم رابطه ایمان، اخلاق و فردیت می‌گشاید؛ افقی که می‌تواند مبنایی برای گسترش گفت‌وگوهای بین‌سنتی در فلسفه اخلاق و دین باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

بیانیه نحوه استفاده از هوش مصنوعی

در این مقاله در قسمت‌های ایده‌پردازی، مفهوم‌سازی مقاله، انتخاب موضوع؛ تولید محتوا (نوشتن متن، پاراگراف‌ها یا بخش‌ها)؛ مدیریت داده‌ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات؛ تولید جداول، سرم تصاویر و شکل‌ها؛ تولید یا مدیریت منابع و مآخذ مقاله از هوش مصنوعی استفاده شده است.

ORCID

Asma Fanni Asl

Mahdi Akhavan

<https://orcid.org/0009-0000-3871-5835>

<https://orcid.org/0000-0001-7325-2303>

منابع

- اصغری، محمد، (۱۳۸۹)، «تفسیر فلسفی کر کگور و لویناس از داستان ابراهیم (ع)»، پژوهش‌نامه فلسفه دین، سال هشتم، شماره دوم، صفحه ۷۴-۵۱. DOI: 10.30497/prr.2012.1121
- اندرسون، لی، سوزان، (۱۴۰۳)، کی‌یر کگور، خشایار دیهیمی، تهران: نشر نو
- کارلایل، کلر، (۱۴۰۲)، راهنمای خواننده ترس‌ولرز کی‌یر کگور، علی حسن‌زاده، تهران: نشر نی
- کی‌یر کگور، سورن، (۱۴۰۲)، ترس‌ولرز، عبدالکریم رشیدیان، تهران: نشر نی (الف)
- کی‌یر کگور، سورن، (۱۴۰۲)، خلوص دل تمنای یک چیز است، ترجمه پوریا پرندوش، تهران: نشر آشیان. (ب)
- کی‌یر کگور، سورن، (۱۴۰۲)، مرض تا به موت، ترجمه صالح نجفی، تهران: نشر مرکز (پ)
- مک‌اینتایر، السدیر، (۱۳۷۹)، تاریخچه فلسفه اخلاق، انشاءالله رحمتی، تهران: انتشارات حکمت
- مک‌اینتایر، السدیر، (۱۳۹۳)، در پی فضیلت، حمید شهریاری، محمدعلی شمالی، تهران: سازمان سمت

References

- Blagojević, B. (2020). MacIntyre's critique of Kierkegaard revisited. *Facta Universitatis: Series Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 19(1), 17–25. <https://doi.org/10.22190/FUPSPH2001017B>
- Davenport, J. J. (1995). "The meaning of Kierkegaard's choice between the aesthetic and the ethical". *Southwest Philosophy Review*, 11(2), 71-108. <https://doi.org/10.5840/swphilreview199511224>
- Davenport, J. J. (2000). "Entangled freedom": Ethical authority and choice in Kierkegaard's Concept of Anxiety". *Kierkegaardiana*, 21, 131-151. <https://doi.org/10.7146/kgav21i0.31161>
- Davenport, J. J. (2001). "Towards an existential virtue ethics: Kierkegaard and MacIntyre". In J. J. Davenport & A. Rudd (Eds.), *Kierkegaard after MacIntyre: Essays on freedom, narrative, and virtue* (pp. 265-322). Open Court.
- Dreyfus, H. (2008). "Kierkegaard on the self". In E. F. Mooney (Ed.), *Philosophical engagements*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Kierkegaard, S. (1960). "That individual". In W. Kaufman (Ed.), *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*. New York: Meridian Books.
- Kierkegaard, S. (1967). Entry 3315 (1850). Journals and papers. In H. V. Hong & E. H. Hong (Eds. & Trans.). Bloomington, IN: Indiana University Press.

- Kierkegaard, S. (1985). *Philosophical fragments* (H. V. Hong & E. H. Hong, Trans.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (1987b). *Either/or* (Vol. 2, H. V. Hong & E. H. Hong, Trans.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (1992). *Concluding unscientific postscript* (H. V. Hong & E. H. Hong, Trans.). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kierkegaard, S. (1996). *Papers and journals: A selection* (A. Hannay, Trans. & Intro.). London: Penguin Books.
- Kirmmse, B. H. (2001). "Kierkegaard and MacIntyre: Possibilities for dialogue." In J. J. Davenport & A. Rudd (Eds.), *Kierkegaard after MacIntyre* (pp. 191-210). Open Court.
- Rudd, A. (2008). "Reason in ethics revisited: *Either/Or*, "criterionless choice" and narrative unity". In N. J. Cappelørn, H. Deuser, & K. B. Söderquist (Eds.), *Kierkegaard Studies Yearbook* (pp. 179–199). De Gruyter.
- Taylor, M. C. (1975). *Kierkegaard's pseudonymous authorship: A study of time and self*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

References [In Persian & In Arabic]

- Anderson, L. S. (2024). On Kierkegaard. Trans by Khashayar Dihimi. Tehran: No. [In Persian]
- Asghari, M. (2009). Kierkegaard and Levinas' philosophical interpretation of the story of Abraham. *Journal of Philosophy of Religion*, 8(2), 51-74. <https://doi.org/10.30497/pr.2012.1121> [In Persian]
- Carlisle, C. (2010). *Kierkegaard's Fear and Trembling*. Ney. [In Persian]
- Kierkegaard, S. (2013a). *Fear and trembling* (A. Rashidian, Trans.). Tehran: Ney. [In Persian]
- Kierkegaard, S. (2013c). *The sickness unto death* (S. Najafi, Trans.). Tehran: Markaz. [In Persian]
- Kierkegaard, S. (2013b). *Purity of heart is to will one thing* (P. Parandosh, Trans.). Tehran: Ashian. [In Persian]
- MacIntyre, A. (2014). *After virtue*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- MacIntyre, A. (2000). *A short history of ethics*. Tehran: Hikmat. [In Persian]

استناد به این مقاله: فنی اصل، اسما، اخوان، مهدی. (۱۴۰۵). امکان نسبی گرای و آنارشی اخلاقی در اندیشه کی‌یر کگور: بررسی انتقادات مک‌اینتایر و پاسخ‌های معاصر، فصلنامه علمی حکمت و فلسفه، ۲۲(۸۵)، ۱-۳۲. doi: 10.22054/wph.2026.89730.2358

